

DOMINVS MIHI ADVIT a la moneda d'Eivissa i un dobler contramarcad inèdit

BERNAT AGUILÓ*
ÒSCAR PERETÓ**

El dobler regular de llegenda religiosa

El 1996, Miquel Crusafont descrivia prou adequadament per primera vegada un dobler d'Eivissa de Felip III (IV de Castella) caracteritzat per tenir una llegenda anòmala en el numerari de l'illa, la del revers de caràcter religiós, i a l'anvers per manca-hi qualsevol referència escrita a la seca on es va batre: a/ +PHI·III·DEI·GRA·RE·VA, bust a la dreta coronat amb borla a sobre; r/ +DOMINVS·MI·ADIVT, castell sobre ones. Situa la data d'emissió probable el 1636, en què es documenta el batiment de 100.000 lliures i 10 sous al Bastió de Sant Joan;¹ al Cru.C.G., la cataloga amb el núm. 3709b.² Abans, el 1990, Antoni Planas Palau *et alii* ja en va descriure i reproduir un exemplar que atribuï a Felip II (III de Castella), *grupo K*, però descrit de manera insuficient, especialment pel que fa a les llegendes. Tot i haver observat 19 espècimens d'aquesta sèrie, del revers només va saber llegir la paraula DOMINVS que, sense ser habitual, era compatible amb el tradicional i profà DNS, i de l'anvers únicament va llegir la primera part, tot dubtant si el numeral era III o IIII i obviant les dues darreres paraules que més tard identificaria Crusafont.³

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN.

** Investigador numismàtic. Membre de la SCEN.

1. CRUSAFONT I SABATER, M. "Las monedas de Ibiza desde Carlos I al 1887". *Gaceta Numismática* 121 (4a època), juny 1996, p. 16-17; tipus 6 del catàleg, p. 31-32. Aquesta és encara la monografia de referència per a la moneda eivissenca dels Àustries, tot i que el mateix autor canviava algunes atribucions al seu *Catàleg General de la Moneda Catalana* (2009) en aplicar algunes hipòtesis que, tanmateix, ja havia anunciat a l'adenda de la primera obra.

2. CRUSAFONT I SABATER, M. *Catàleg General de la moneda catalana. Països catalans i Corona catalano-aragonesa (S. V aC - S. XX dC)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009, p. 602.

3. PLANAS PALAU, A., Pbro., & alii. *Las monedas de los Austrias de la ceca de Evisa (Ibiza)*, Eivissa, 1990, p. 36-37 i làmina següent. Aquesta obra va ser blasmada per Crusafont per una absoluta manca de rigor, una valoració que compartim, si bé se li ha de reconèixer la virtut d'haver "tocat" molta moneda.

Les conclusions a què va arribar aleshores Crusafont partien de l'observació de nou exemplars d'un tipus que es caracteritza per tenir molt mala factura, especialment a la llegenda, la qual sempre es troba parcialment fora del cospell, de tal manera que, com expressava l'autor, calia esperar l'estudi de nous exemplars per tal d'aclarir una VA que remetia incongruentment a VA[lentia] o a un possible error de la lletra inicial per MA[iorica].⁴

Doncs bé, un exemplar a la venda en un portal web permet reconsiderar les suposicions anteriors. A l'única part visible de la seva llegenda de l'anvers, s'hi pot llegir amb claredat ...R·EVA, que aconsella la lectura EV(is)A, que podem trobar sencera a la moneda de Carles I, Cru.C.G 3705,⁵ tot i que, amb posterioritat a l'emperador, la forma habitual fos la llatina EBVSI. Amb això es resol el problema de la manca de referència a la seca emissora, si bé ara hi podem afegir noves irregularitats: la referència a la seca és a l'anvers, contra el costum de fer-ho al revers, i es troba darrere el títol R[ex], quan normalment es troba associat a DNS o Dominus; a més, hi manca qualsevol referència a Mallorca, com era norma des de Felip I, cosa que no es repetirà fins a les darreres emissions dels sous de Carles II, on apareix un REX·N final inexplicat.

D'una importància menor és una segona correcció a la llegenda del revers, que es pot observar parcialment en aquesta mateixa peça i, sobretot, en el sou inèdit que vendrà a continuació (i d'altres):⁶ el MI en realitat és l'ortodox MIHI.

Per tot això, la lectura correcta de la llegenda del dobler ha de ser:

a/ +PHI·IIII·DEI·GRA·R·EVA

r/ +DOMINVS·MIHI·ADIVT

1. Dobler, Cu.

a/ ...R·EVA...

r/ ...HI·A

Pes: 1,13 g Ø = 16 mm Cru.C.G. 3709 b (sense detallar llegenda).

4. CRUSAFONT (1996), pp. 16-17.

5. CRUSAFONT (2009), p. 601.

6. Per poder recompondre la totalitat de la llegenda de l'anvers, ha estat necessari observar cinc exemplars que conserven lletres visibles útils. No s'ha considerat necessari reproduir-les per ser coincidents amb la proposta inicial de Miquel Crusafont. Pel que fa al revers, al sou inèdit que es presentarà després, de millor factura, és on millor es pot observar; altrament, també faria falta un nombre semblant de peces per a la seva re-

El dobler de llegenda religiosa amb bust contrafet

L'esmentat Planas publica baix l'epígraf *grupo J* una sorprenent variant d'aquest dobler, que també va atribuir a Felip II. Va treballar sobre cinc exemplars i en publica una fotografia a la làmina corresponent i que es reproduïx tot seguit.⁷

A l'anvers, s'hi veu un bust barroer en escorç, contra el costum d'Eivissa de posar-lo de perfil, i possiblement mancat de llegendes o de formes degenerades; té una aparença de falsedat poc discutible. Pel que fa al revers, no hi ha dubte que està fet amb un encuny legítim del tipus de llegenda religiosa, així ja ho va assenyalar Planas i ho posen de manifest l'estil del castell i, sobretot, les restes de llegenda que es troben visibles tant per la seva qualitat tipogràfica com per l'inequívoc MIHI que s'hi pot llegir. Per la seva part, Crusafont la va qualificar de falsa al seu estudi sota el núm. 6F del catàleg, sense altra indicació que el revers remetia al tipus de castell del dobler de llegenda religiosa, però sense fer esment a la inscripció.⁸

2. Dobler, Cu.

a/ anepígrafa o frustra.

r/ ...MIHI...

Pes: 1 g Ø = 17,1 mm Planas 1990, J-1 (mateix exemplar).

Una lectura ràpida ens podria dur a concloure que, esgotats els encunys de l'anvers per la causa que fos, se'n varen fer de nous de qualsevol manera per a l'anvers, però es pot afirmar que això no va passar. A l'apartat següent, veurem com per fer els sous a partir de 1684 en algun cas es varen reutilitzar els encunys ortodoxos de l'anvers d'aquesta sèrie de doblers, així que no té sentit produir encunys maldestres havent-n'hi de bona factura que encara estaven operatius quasi 30 anys més tard.

Amb la dificultat d'arribar a conclusions absolutes, no podem deixar d'hipotetitzar, com també ho fa Crusafont sense referir-se concretament a aquest tipus,⁹ que un falsari hauria pogut accedir a un encuny autèntic per produir les seves ma-

construcció. Tot plegat és indicatiu del mèrit del seu descobridor, que va saber entrellucar prou encertadament el contingut d'un text inesperat per a una moneda eivissenca.

7. PLANAS (1990), pp. 35 i làmina següent.

8. CRUSAFONT (1996), p. 35

9. CRUSAFONT (1996), p. 27-28, tot i que probablement el tenia en ment.

lifetes. Un estudi d'encunyats dels reversos permetria saber si totes elles estan fetes a partir d'un sol d'ells, cosa que reforçaria aquesta possibilitat atès que la sèrie no qüestionada va comptar amb diversitat de motlles.¹⁰

Un sou inèdit amb llegenda religiosa

En temps de Carles II i en resposta a la forta devaluació del numerari fiduciari eivissenc, s'adopten diverses mesures per tal d'augmentar el valor facial de la moneda eivissenca de coure. La primera, el 1684, fou el contramarcat amb les barres catalanes dels doblers circulants per donar-les-hi el valor de quatre diners; entre elles s'hi troben peces del tipus indicat a l'inici.¹¹

Feta aquesta primera adaptació, entre 1684 i 1690 s'acordà substituir el doblor pel sou (o 6 doblers),¹² el reajustament monetari es va realitzar amb la simple operació d'afegir un 6 davant del bust del rei sobre encunyats dels anteriors doblers de Felip III (Cru.C.G. 3712),¹³ o creant-ne de nous a nom del mateix rei i de Carles II, ambdós de factura tosca¹⁴ (Cru.C.G. 3712a i 3713), tot incrementant-ne lleugerament la mida dels cospells.¹⁵

La peça inèdita que es presenta té la particularitat d'estar conformada per un anvers típic dels sous de bust tosc a nom de Felip III i un revers amb la llegenda religiosa, descrit al primer apartat. El cospell, de 21 mm de diàmetre, és molt prim, i el pes (1,4 g) és baix respecte del que és més habitual, però això no és un problema en la moneda eivissenca que, pel seu caràcter fiduciari, no prestava atenció a normalitzar en excés les seves característiques físiques.¹⁶

10. CRUSAFONT (1996), p. 17.

11. CRUSAFONT (1996), p. 22, tipus R1, variant D del catàleg.

12. CRUSAFONT (1996), p. 16 i 18-21.

13. CRUSAFONT (2009), p. 603.

14. Seguim en això al mateix Crusafont a l'article tantes vegades citat, qui opina que tots ells foren obrats íntegrament amb l'objectiu exclusiu de batre sous, p. 18 i 22. Amb tot, no es pot obviar que en temps de Ferran VII, a més de cinques, s'encunyaren sous que imitaren, molt probablement, els de Carles II i que avui per avui no ha estat possible identificar (p. 26), i no s'hauria de descartar, almenys als efectes de prestar-hi atenció, que en el futur la numismàtica eivissenca pugui acréixer les seves variants amb doblers amb bust de factura tosca de Felip III.

15. CRUSAFONT (2009), p. 603.

16. CRUSAFONT (1996), p. 22.

3. Sou, Cu.

a/ [+]PHI·III·DEI[·G·]REX·MA/...B...

r/ +DOMINUS[·MI]HI·ADIVT

Pes: 1,4 g Ø = 21 mm Inèdita

De la llegenda de l'anvers, crida l'atenció la presència d'una B al final, acompanyada d'altres empremtes de lletres indeterminades que comencen després de MA, segurament MAIO originalment, i que acaben sobre la creu d'inici de llegenda, que no és visible; tot plegat no es troba alineat amb la resta de la inscripció. El significat d'aquests detalls no són clars atès l'estat de conservació de la peça, però l'assenyalada manca de referència a la seca del revers, que fou la norma també en els sous, fa pensar que l'encuny va poder ser rectificat per incorporar-hi un esment, tal vegada EBV emmarcat. Tampoc es pot descartar que es tracti de rastres del reaprofitament d'una peça encunyada prèviament, d'un repicat o d'un altre defecte d'encunyació, però no sembla que siguin les opcions més plausibles ja que el detall fa l'efecte d'estar sobreposat a la llegenda ordinària i es troba al lloc pertinent per aquest afegit; si la sort permet observar nous exemplars d'aquestes característiques, potser en podrem treure l'entrellat.

Malgrat que la bibliografia consultada no documenta l'existència d'altres exemplars d'aquesta variant, trobam referències al reaprofitament dels encunys de l'anvers d'aquesta sèrie. Així, a l'esmentat article de Crusafont de 1996, se cita un sou, núm. 8A del catàleg, en què el número 6 s'ha afegit a un encuny de l'anvers del tipus 6 del catàleg, que no és altre que el de llegenda religiosa (aquesta variant no va ser reportada al Cru.C.G).¹⁷ Tot plegat acredita que el reaprofitament d'aquests encunys per a la producció de sous va tenir una certa entitat, però testimonial en relació als altres tipus de sous a nom de Felip III; això referma la hipòtesi que els encunys originals precedirien els adquirits a Gènova el 1640 i, per tant, que els doblers de llegenda religiosa foren batuts amb molta probabilitat el 1636.

Proposta de contextualització històrica de la llegenda religiosa

El text complet del psalm bíblic d'on s'extreu la llegenda és *Dominus mihi adjutor; et ego despiciam inimicos meos*,¹⁸ i s'ha fet servir en altres ocasions en la moneda en contextos bèl·lics.¹⁹ Eivissa havia patit una inseguretats crònica provocada per les ràtzies dels corsaris barbarescs que afectaren la població reiteradament i que podrien justificar el seu ús en nombroses ocasions. Però la plausible data proposada per Crusafont coincideix amb la presència d'importants contingents de l'armada francesa en aigües pitiüses, almenys el 1636 i el 1638, en el

17. CRUSAFONT (1996), p. 18 i 33.

18. "El senyor és el meu protector; i jo veuré abatuts els meus enemics", traducció aproximada, realitzada amb l'ajut del llatísta Jordi Soler, a qui agraïm l'ajut prestat.

19. CRUSAFONT (1996), p. 17.

context de la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), que feren témer l'ocupació de l'illa per part de l'enemic i per la qual cosa s'adoptaren mesures excepcionals de preparació per a un setge urbà.²⁰

A això s'ha d'afegir una qualitat productiva per davall de la mitjana de la seca, que suggereix una especial imperícia fabril;²¹ la seva elaboració en instal·lacions militars, que no sembla pròpia d'una activitat civil, i una llegenda anòmala que la feia fàcilment identificable. Tot plegat fa pensar en una emissió excepcional situada a mig camí entre la moneda municipal i la moneda obsidional.²²

Pel que fa al dobler de bust contrafet, el context i el tragi bèl·lic podria explicar més fàcilment la desaparició d'un encuny i la seva reutilització fora de l'entorn normatiu, probablement poc després de 1636.

Com s'ha indicat, els doblers contramarcats per augmentar el seu valor a quatre diners formarien part de l'operació general que afectà tots els tipus autèntics anteriors, realitzada el 1684. En qualsevol cas, aquesta actuació acredita la seva circulació ininterrompuda fins aleshores.

Finalment, sobre els sous que reutilitzaren els encunys de la llegenda religiosa, tant d'anvers com de revers, no es pot anar més enllà d'afirmar que en fou una simple reutilització i que probablement foren emesos al primer batiment d'aquest tipus, immediatament posterior a 1684.²³ Però si com s'ha insinuat abans, l'emissió dels doblers de llegenda religiosa no va estar sota el complet control dels Jurats de la Universitat d'Eivissa, finalitzada aquella s'haurien possessionat plenament dels seus encunys, almenys dels que no s'haurien fet escàpols.

Un dobler contramarcats inèdit

Fora del tema tractat abans, sembla pertinent aprofitar aquest espai per presentar un dobler d'Eivissa, contramarcats a quatre diners amb l'escudet català, que és inèdit.²⁴ La sistemàtica de les variants d'aquesta contramarca fou proposada també per Miquel Crusafont²⁵ i resulta de gran utilitat per a discriminar les emissions autèntiques de les abundants falsificacions d'època.²⁶ Així que l'aparició d'una nova espècie no és banal per al coneixement general de la seca.

20. ESPINO LÓPEZ, A., "Ibiza durante el reinado de Felipe IV, 1621-1665. Entre la problemática defensiva y la supervivencia", *Cuadernos de historia moderna*, núm. 31, 2006, pp. 97-99.

21. En general aquesta no es caracteritza per la seva qualitat en l'encunyació, però en aquesta emissió el nivell és encara molt més baix que en la resta de sèries.

22. S'ha consultat la font d'on Miquel Crusafont va extreure aquesta notícia, la *Historia de Ibiza* d'Isidor Macabich (Palma, 1967), per si hi havia alguna referència que permetés situar la producció el juliol de 1636, coincidint amb la presència de l'estol francès, però únicament s'hi indica l'any, per la qual cosa no es pot anar més enllà d'una conjectura, ben plausible per altra banda.

23. CRUSAFONT (1996), pp. 22.

24. A l'inici de l'apartat sobre el sou inèdit amb llegenda religiosa ja hem contextualitzat aquesta sèrie.

25. CRUSAFONT (1996), p. 34, i Crusafont (2009), p. 602-603, Cru.C.G 3711 i variants.

26. *Ibidem*. Cert que també es documenta la contramarca sobre falsos, però són escassos i potser s'ho pagaria valorar si també existiren punxons falsos d'aquesta marca, com ha succeït en tantes altres ocasions.

Es tracta d'un dobler amb bust coronat a l'esquerra contramarcat. El dobler de base (Cru.C.G. 3708) fou atribuït pel seu estudiós a Felip II (1598-1621)²⁷ i és l'únic dels tipus que considera legítims, posterior a Carles I,²⁸ sobre el qual no va identificar la marca de les quatre barres. Dos són els exemplars coneguts: un, subhastat a la col·lecció Ramon Llull, lot 477, per al qual s'assenyala un pes de 2,42 g,²⁹ i l'altre, a la venda en un portal web i del qual es desconeixen les seves característiques físiques, es reproduïx a la fotografia següent amb els contorns retocats digitalment.

4. Dobler contramarcat, Cu.

a/+PHI·DEI·GRA·R·MAIO

r/+VNIV[ER·E]BVS·DNS, contramarca sobre el castell.

Pes: ? g

Ø = 17 mm (estimació)

Inèdita.

BIBLIOGRAFIA

La bibliografia es troba referenciada al cos del text.

27. A l'article de 1996, Crusafont l'atribuí a Felip III, tot posant-ho en dubte a l'addenda del mateix article en atenció a l'orientació del bust. Ho corregí al Cru.C.G., on l'assignà a Felip II.

28. Tampoc n'hi ha de doblers de Carles I contramarcats; tal vegada també n'apareguin algun dia.

29. ÁUREO & CALICÓ, subhasta 277, Ramon Llull, 26-11-2015, lot 477..